

Dick Groenendijk & Jaap Bouwman

Case: Kennis voorwaarde voor bescherming Hoogveenglanslibel

Foto 1. Mannetje van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*), herkenbaar aan de typerende vorm van de achterlijfaanhangsels en het matzwarte lichaam. Vragenderveen, Gelderland, 7 juni 2006 (foto: Jaap Bouwman/De Vlinderstichting).

De Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*; foto 1) is één van de minst bekende en meest zeldzame soorten libellen van Noordwest-Europa. Tegelijkertijd is het één van de meest karakteristieke voorbeeldsoorten voor levend hoogveen. Parallel aan de afname van zowel de kwaliteit als de kwantiteit van hoogveen in Europa, is de Hoogveenglanslibel ook achteruitgegaan. In Nederland zijn momenteel slechts enkele populaties bekend (Groenendijk & Bouwman, 2006). De urgentie om de bescherming van de Hoogveenglanslibel ter hand te nemen is door het Ministerie van LNV opgepakt door de publicatie van een Soortbeschermingsplan (Ketelaar et al., 2005). Deze bijdrage beschrijft de recente kennisontwikkeling rond deze relatief onbekende libel en formuleert de beschermingsuitdagingen voor de komende jaren.

De Hoogveenglanslibel heeft in Europa een sterk verbrokken areaal. In Scandinavië, de Alpen en verder naar het oosten van Europa is de soort wat algemener, maar in het westelijke laagland is de Hoogveenglanslibel een zeldzame verschijning (De Knijf et al., 2006; Grand & Boudot, 2006). Bij gericht zoeken in hoogveengebieden in het laagland blijken echter toch onverwacht meer populaties aanwezig te zijn (Clausnitzer, 1985; Bouwman & Groenendijk, 2007).

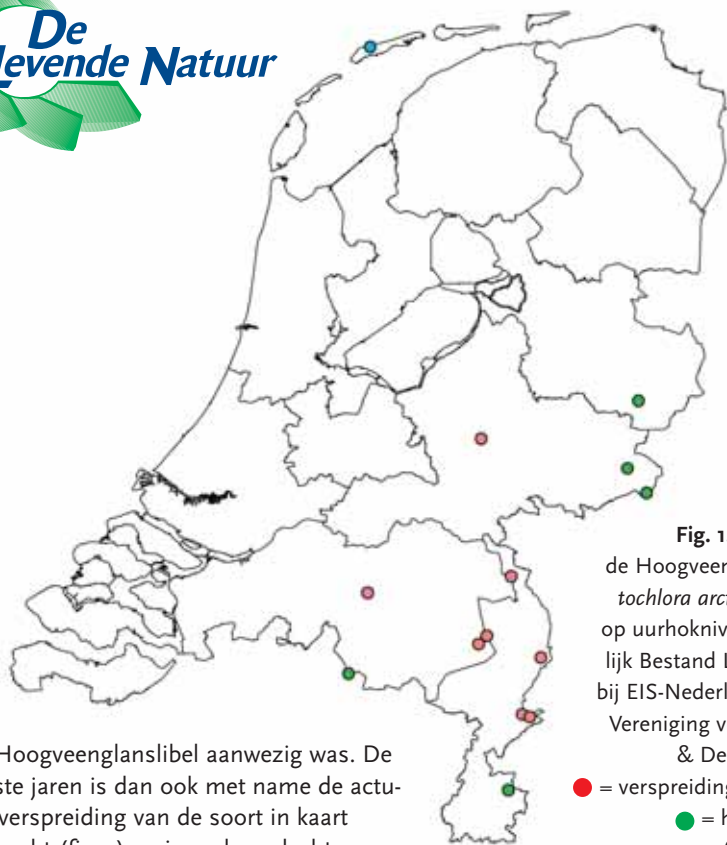
Als aangenomen wordt dat alle oude waarnemingen terug te voeren zijn tot populaties, blijkt dat de Hoogveenglanslibel vroeger over een relatief groot gebied in het oostelijke en met name het zuidelijke deel van Nederland voorkwam (fig. 1). Rond 1995 was echter geen enkele populatie met zekerheid bekend, hoewel de aanwezigheid van de soort in Nederland nog wel werd verwacht (van der Weide, 2002). Niet voor niets werd de Hoogveenglanslibel opgenomen op de Rode Lijst in de categorie

'bedreigd' (Wasscher et al., 1998). Deze feiten vormden de basis om het Soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel op te stellen. In dit plan werden de volgende hoofddoelen geformuleerd (Ketelaar et al., 2005):

1. Verspreiding van de kennis over ecologie en beheer van de Hoogveenglanslibel bij beheerders, het geven van advies op maat aan beheerders en uitvoering van soortgerichte maatregelen;
2. Informatie over verspreiding en ecologie van de Hoogveenglanslibel vergroten en rijp maken voor integratie in systeemvisies over hoogvenen en hydrologische herstelplannen.

Kennisproblemen

Bij het opstellen van het Soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel was in eerste instantie niet duidelijk waar de soort in Nederland precies voorkwam. Een ander probleem was dat alleen vanuit de buitenlandse literatuur ecologische kennis over

Fig. 1. Verspreiding van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Nederland op uurhokniveau (bron: Landelijk Bestand Libellen; in beheer bij EIS-Nederland, Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie & De Vlinderstichting).
● = verspreiding tot en met 1995;
● = huidige populaties (tot en met 2007);
● = zwervend exemplaar (1996).

de Hoogveenglanslibel aanwezig was. De eerste jaren is dan ook met name de actuele verspreiding van de soort in kaart gebracht (fig. 1) en is veel aandacht besteed aan ecologisch onderzoek. Illustratief voor het ontbreken van kennis was bijvoorbeeld de onduidelijkheid over de vliegtijd van de soort in Nederland. In Van der Weide (2002) wordt de Hoogveenglanslibel getypeerd als een hoogzomersoort, met de piek van de vliegtijd tussen midden juli en midden augustus. De eerste bezoeken om de Hoogveenglanslibel te inventariseren zijn dan ook in deze tijd van het jaar gebracht. Bij de voortgang van het onderzoek bleek de Hoogveenglanslibel veel meer een voorjaarssoort te zijn en ligt de hoofdvliegtijd tussen eind mei en begin juli, hoewel de vliegtijd tot ver in augustus kan duren.

Het belangrijkste resultaat van het verspreidingsonderzoek was dat er nog vijf levensvatbare populaties van de Hoogveenglanslibel in Nederland aanwezig bleken te zijn. Dit zijn er relatief weinig, maar

omdat de Hoogveenglanslibel een moeilijk te inventariseren soort is, kunnen nog niet ontdekte populaties van de soort in onoverzichtelijke of moeilijk toegankelijke hoogveengebieden voorkomen. In tabel 1 worden enkele populatiekarakteristieken van de vijf huidig bekende vlieggebieden samengevat. Bij het ontrafelen van de ecologie van een soort, is één van de belangrijkste uitdagingen het vinden van de voortplantingslocaties. Deze zijn namelijk van essentieel belang bij de bescherming van de soort.

Tabel 1. Overzicht van de in 2007 bekende populaties van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Nederland. Per locatie wordt een inschatting van de grootte gegeven (gebaseerd op het totaal aantal waargenomen exemplaren per jaar; klein: vijf exemplaren of minder; groot: meer dan vijf exemplaren); het eerste jaar van waarneming en de meest relevante acute bedreigingen.

Locatie	Populatiegrootte	Eerste jaar van waarneming	Bedreigingen	Opmerkingen
Wooldse Veen (GL)	groot	1998; mogelijk al aanwezig sinds 1955 toen een melding met label 'Wooldsche Veen, Winterswijk' is gedaan.	Verdroging en verbossing van de voortplantingslocaties	Een deel van de populatie plant zich voort op Duits grondgebied.
Vragenderveen (GL)	groot	2003 (Courbois, 2004)	Geen	
Reuselse Moeren (NB)	klein	1998 (Verdaat & Heesterbeek, 2000)	Verdroging en verbossing van de voortplantingslocaties	
Brunssummerheide (LI)	groot	1996 (Wakkie & Hermans, 1997)	Geen	
Twickel (OV)	klein	2005 (Ruiter, 2005)	Verdroging	Een deel van de potentiële vlieggebieden is nog niet onderzocht en de populatie is mogelijk groter dan bekend.

Voortplantingslocaties

Tijdens het ecologisch onderzoek naar de Hoogveenglanslibel is van elk waargenomen imago het gedrag ingeschat. Hierdoor is een goed begrip van het terreingebruik ontstaan en werden tevens de eerste indicaties van de voortplantingslocaties verkregen. In alle vlieggebieden zijn de voortplantingslocaties beschreven en in kaart gebracht.

Het blijkt dat mannetjes kniehoog patrouilleren boven geschikt voortplantingsterrein en dat op dezelfde locaties geregeld solitaire vrouwtjes eitjes afzetten. Op deze locaties werden later ook larvenhuidjes, net uitgeslopen, verse exemplaren van de Hoogveenglanslibel en zelfs levende larven van diverse leeftijden gevonden. Dit bleken de eerste vondsten van larvenhuidjes in Nederland te zijn en met name de inventarisatie van deze zogenaamde exuviae heeft een goed beeld van de voortplantingslocaties gegeven.

Het meest opvallende aan deze voortplantingslocaties is het vrijwel ontbreken van open water (foto 2). De locaties bestaan uit kleine veenputjes of veenslenkjes van circa een meter diep en gevuld met water, die voor het grootste deel bedekt is met veenmos (meer dan 90%). Van dit veenmos is het overgrote deel oppervlakkig gezien droog en bestaat uit kleine bultjes vaak met wat begroeiing van bijvoorbeeld Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*), Gewone dophei (*Erica tetralix*) of Kleine veenbes (*Vaccinium oxycoccos*). De veenputjes zien er dus op het eerste gezicht niet uit als een voor libellen geschikte

voortplantingslocatie. Maar toch worden juist deze locaties gekozen door de vrouwtjes van de Hoogveenglanslibel om eitjes af te zetten. In dergelijke veenputjes bevinden zich geen predatoren of andere larven van libellen. De larven van de Hoogveenglanslibel zijn langzame groeiers en de afwezigheid van predatoren is een voorwaarde voor de larven van de Hoogveenglanslibel om te overleven.

Beheer

Behalve de kartering van de voortplantingslocaties is ook voor alle populaties een overzicht gemaakt van de belangrijkste knelpunten. Deze informatie is mondeling overgedragen aan de lokale beheerders. De belangrijkste algemene bedreigingen voor de Hoogveenglanslibel zijn verdroging en verbossing van de hoogveengebieden. Om deze grootschalige bedreigingen te keren, is meestal een volledig systeemherstel nodig, iets dat meer tijd kost dan de looptijd van vijf jaar van het Soortbeschermingsplan. Om de tijd tot volledig systeemherstel te overbruggen zijn voor verschillende vlieggebieden kleinschalige maatregelen geformuleerd, speciaal gericht op de bescherming en uitbreiding van voortplantingslocaties van de Hoogveenglanslibel. Zo wordt in het Wooldse Veen kleinschalig gekapt, worden de komende jaren in de Reuselse Moeren en op landgoed Twickel kleinschalig veenputjes gegraven en wordt nagedacht over maatregelen om oppervlakkige ontwatering op landgoed Twickel en op de Brunssummerheide te bestrijden.

Uitgevoerde maatregelen voor grootschalig hoogveenherstel hebben vaak een positieve uitwerking op de ontwikkeling van veenmossen. Vooral waar bultvormende veenmossen zich uitbreiden liggen goede kansen voor vestiging van de Hoogveenglanslibel. De huidige ontwikkeling in het Haaksbergerveen is hier een goed voorbeeld van.

Tegelijkertijd is het belangrijk om vernatting- en herstelmaatregelen geleidelijk en voorzichtig uit te voeren, met name in gebieden waar de Hoogveenglanslibel al een populatie heeft. Een te snelle vernatting kan het hoogveen deels onder water zetten, waardoor vennetjes ontstaan. In deze vennetjes kunnen zich gemakkelijk andere libellen vestigen. Door de slechte concurrentiepositie van de larven van de Hoogveenglanslibel zijn dit type hoogveengebieden niet meer geschikt voor voortplanting van deze soort. De aanwezigheid

Foto 2. Karakteristiek beeld van een voortplantingslocatie van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*). Let op het nagenoeg ontbreken van open water. Brunssummerheide, Limburg, 19 juni 2007 (foto: Mathilde Groenendijk/De Vlinderstichting).

van de Hoogveenglanslibel in het Wooldse Veen is mede aanleiding geweest om extra aandacht te geven aan de manier waarop de geplande maatregelen in dit gebied het best kunnen worden uitgevoerd.

Toekomst

De looptijd van het Soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel is tot en met het jaar 2010. De eerste twee onderzoeksjaren 2006 en 2007 hebben belangrijk bijgedragen aan het vervullen van het eerdergenoemde eerste hoofddoel. De inzet voor de komende jaren is om het tweede hoofddoel verder vorm te geven. Om dit te bereiken zal de kennis van de ecologie en beheer van de Hoogveenglanslibel ingebracht moeten worden in systeemherstellplannen voor hoogveengebieden. Gelukkig is de ecologische kennis van de Hoogveenglanslibel recent toegenomen, want uiteindelijk is kennis een voorwaarde voor de bescherming van deze bijzondere soort.

Literatuur

Bouwman, J. & D. Groenendijk, 2007. Three new populations of *Somatochlora arctica* in northwestern Niedersachsen (Odonata: Corduliidae). Libellula 26(1/2): 35-40.

Clausnitzer, H.J., 1985. Die Arktische Smaragdlibelle (*Somatochlora arctica* Zett.) in der Südde (Niedersachsen). Libellula 4(1/2): 92-101.

Courbois, M., 2004. Een vierde populatie van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Nederland. Brachytron 8(1): 27-28.

Grand, D. & J.P. Boudot, 2006. Les libellules de France, Belgique et Luxembourg. Biotope, Collection Parthénope, Mèze.

Groenendijk, D. & J. Bouwman, 2006. Voort-

gang soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel. Rapportnummer VS2006.006, Wageningen. **Ketelaar, R., D. Groenendijk & P. Joop, 2005.** Soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel. Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Rapportnummer DK 2005/033, Wageningen (te vinden op www.minlnv.nl).

Knijf, G. De, A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly (eds), 2006. De libellen (Odonata) van België: verspreiding, evolutie, habitats. Libellenwerkgroep Gomphus in samenwerking met het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Ruiter, E., 2005. Vondst van een populatie Hoogveenglanslibellen in Overijssel. NVL-Nieuwsbrief 9(3): 5-6.

Verdaat, H. & A. Heesterbeek, 2000. Reuselse Moeren. Inventarisatieproject 1998/1999. Amoeba 73(3): 30-35.

Wakkie, B. & J.T. Hermans, 1997. De Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica* (Zetterstedt)) in Nederland. Brachytron 1(2): 40-43.

Wasscher, M., G. Keijl & G. van Ommering, 1998. Bedreigde en kwetsbare libellen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. IKC Natuurbeheer, Wageningen.

Weide, M. van der, 2002. *Somatochlora arctica*, Hoogveenglanslibel. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse fauna deel 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Dr. D. Groenendijk & Ing. J.H. Bouwman
De Vlinderstichting
Postbus 506, 6700 AM Wageningen
e-mail: dick.groenendijk@vlinderstichting.nl